

УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС, КРИМИНАЛИСТИКА

УДК 343.1

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ГЛАСНОСТІ ТА ВІДКРИТОСТІ ПІД ЧАС КАСАЦІЙНОГО ОСКАРЖЕННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ

Володимир ВІЛЬГУШИНСЬКИЙ,
аспірант кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено з'ясуванню питань реалізації засад гласності й відкритості під час касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні, що зумовлено особливостями процесуальної форми організації касаційного провадження кримінального судочинства. Виокремлено найбільш істотну особливість касаційного оскарження судових рішень у кримінальному судочинстві України, яка полягає в унормуванні можливості здійснення письмового касаційного провадження.

Відстоюється позиція, що закріплення в кримінальному процесі норми про здійснення спрощеного порядку касаційного оскарження у вигляді письмового касаційного провадження зумовлює заочний касаційний розгляд, який суперечить специфіці контрольної спрямованості цієї форми перевірки судових рішень та виправлення судових помилок, а також суттєво обмежує реалізацію засад гласності й відкритості кримінального судочинства в суді касаційної інстанції.

Ключові слова: принцип, гласність, відкритість, судовий розгляд, кримінальне провадження, кримінальний процес, кримінальне судочинство.

PECULIARITIES OF TRANSPARENCY AND OPENNESS PRINCIPLES DURING CASSATION OF COURT DECISION IN CRIMINAL PROCEEDING IN UKRAINE

Volodymyr VILGUSHYNSKYI,
Postgraduate Student at the Department of Justice
of Taras Shevchenko National University of Kyiv

SUMMARY

The article is devoted to clarification of the transparency and openness principles implementation during the cassation appeal of court decisions in criminal proceedings, due to the peculiarities of the procedural form of cassation procedure organization in criminal proceedings. The significant feature of the cassation appeal of court decisions in the criminal justice system of Ukraine is outlined, which is to standardize the possibility of written cassation proceeding.

Stand up for position that rule of the simplified cassation appeal procedure in criminal proceeding in the form of written cassation proceeding causes absentee cassation hearing, which contradicts the specifics of the control of this judicial review form and the correction of court errors. This fact led to a significant restriction of the implementation of the principles of transparency and openness of criminal proceedings in the court of cassation.

Key words: principle, transparency, openness, judicial proceedings, criminal proceedings, criminal procedure, criminal justice.

Постановка проблеми. З прийняттям Закону України «Про судову систему і статус суддів» у 2016 р. та внесенням змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) 16 листопада 2017 р. набули особливої актуальності проблеми захисту незалежним судом прав та законних інтересів людини й громадянина в гласному та відкритому кримінальному провадженні. Саме з прийняттям зазначених нормативних актів законодавець більш прискіпливо почав ставитися до забезпечення засад гласності й відкритості судового розгляду та створення умов для їх повноцінного функціонування під час здійснення судової влади, що зрештою визначає доступність правосуддя, від якого прямо залежить ефективність судового захисту прав, гарантованих Конституцією України. Водночас окремі аспекти кримінального процесуального законодавства України в частині дотримання засад гласності й відкритості кримінального провадження, особливо на стадії

касаційного оскарження судових рішень, залишаються невирішеними з погляду міжнародних стандартів та потребують більш ґрунтовного наукового аналізу й усунення стримуючих факторів у реалізації зазначених засад кримінального судочинства.

Актуальність теми дослідження підтверджується ступенем її нерозкритості та відсутністю серед процесуалістів єдиного погляду на реалізацію засад гласності й відкритості під час касаційного оскарження судових рішень у кримінальному судочинстві. При цьому розбіжності в їхніх поглядах пов'язані насамперед із різними підходами до визначення саме процесуальної форми здійснення касаційного провадження в кримінальному процесі, яке в сучасному українському кримінально-процесуальному законодавстві має суперечливий характер і суттєво впливає на реалізацію засад гласності й відкритості кримінального судочинства.

Стан дослідження. Вивченню проблем забезпечення гласності та відкритості судочинства в науці кримінального процесуального права приділяють значну увагу такі вітчизняні науковці, як Ю.М. Грошевий, О.В. Капліна, В.В. Городовенко, В.В. Король, В.В. Леоненко, М.І. Сірий, І.Є. Марочкіна, Л.М. Москвич, В.Т. Нор, О.П. Кучинська, В.Т. Малайренко, О.М. Овчаренко, В.М. Беднарська, М.А. Погорецький, Н.В. Сібілова, О.Г. Шило, В.П. Шибіко, М.Є. Шумило, О.Г. Яновська, Н.Р. Бобченко, А.М. Євмін та інші. Водночас проблеми реалізації засад гласності й відкритості кримінального провадження в суді касаційної інстанції в роботах згаданих науковців не розкриваються (за деяким винятком).

Метою та завданням статті є науковий аналіз дотримання засад гласності й відкритості під час касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні, а також виявлення проблем невідповідності процесуальної форми касаційного провадження та нормативного змісту засад гласності й відкритості, що призводить до ускладнення та обмеження можливості їх реалізації в сучасному кримінальному судочинстві України.

Виклад основного матеріалу. За загальним правилом на касаційний перегляд судових рішень у кримінальному провадженні, як на інші стадії кримінального процесу, поширюються норми, викладені в ст. 27 КПК України. Зокрема, касаційне провадження в кримінальному процесі, відповідно до ч. 2 ст. 27 КПК України, здійснюється відкрито, а всі учасники судового провадження, а також особи, які не брали участь у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, не можуть бути обмежені в праві на отримання в суді як усної, так і письмової інформації щодо результатів судового розгляду та в праві на ознайомлення з процесуальними рішеннями й отримання їх копій (ч. 1 ст. 27 КПК України) [1; 2, с. 77]. При цьому реалізація засад гласності та відкритості в касаційній інстанції зумовлена особливостями судочинства на цій стадії кримінального провадження.

Так, касаційне провадження не є обов'язковою стадією кримінального процесу України. Вона виникає та існує лише в результаті реалізації кимось із представників сторін або потерпілим свого диспозитивного права на оскарження рішення суду першої інстанції після його перегляду в апеляційному порядку, а також після рішення суду апеляційної інстанції, постановленого щодо відповідного рішення суду першої інстанції [2, с. 358]. При цьому саме учасники кримінального провадження відіграють особливу роль у касаційному оскарженні судових рішень, оскільки лише за їх ініціативою може розпочатися діяльність суду вищої інстанції щодо перевірки судових рішень. Тому їх участь у касаційному провадженні – розгляді матеріалів кримінального провадження за касаційними скаргами – зумовлена раніше здійснюваною ними процесуальною діяльністю [3, с. 328; 4, с. 72].

На відміну від кримінального провадження в суді першої та апеляційної інстанції суд касаційної інстанції під час дослідження питання щодо правильності застосування судами норм матеріального чи процесуального права та наданої ними правової оцінки обмежений у встановленні фактичних обставин справи, оскільки він не наділений правом досліджувати докази, встановлювати та визнавати доведеними обставини, що не були досліджені, встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу [5, с. 605]. Крім того, суд касаційної інстанції не уповноважений ухвалювати нові рішення, а коло підстав для зміни чи скасування судових рішень, порівняно із судом апеляційної інстанції, є досить звуженим. При цьому апеляційний суд наділений правом ухвалювати новий вирок.

Зазначимо, що в ч. 1 ст. 425 КПК України наведений перелік учасників кримінального провадження, які наділені правом касаційного оскарження судових рішень. Проте сторони та інші особи, які були присутні під час розгляду в суді першої або апеляційної інстанції, особисто беруть участь у касаційному провадженні дуже рідко, *що може сприйматися як добровільна обмеженість у реалізації засад гласності й відкритості судового розгляду в касаційній інстанції* (курсив наш – В. В.). При цьому змагальність сторін як складник реалізації засад гласності й відкритості кримінального провадження зводиться лише до конкуренції обставин і доказів обвинувачення та захисту (курсив наш – В. В.) [4, с. 73].

Вочевидь, поняттям «касаційне оскарження» охоплюється діяльність уповноважених учасників судового провадження та інших осіб, інтересів яких стосується оскаржуване рішення, зі складання касаційної скарги та подання її до суду касаційної інстанції, а також діяльність касаційного суду з перевірки обґрунтованості касаційної скарги та ухвалення рішення про відкриття касаційного провадження чи відмову в такому відкритті [1; 2, с. 357–376].

При цьому в науці кримінального процесу багато уваги приділено питанню про те, чим взагалі зумовлюється надання учасникам кримінального провадження права на оскарження судового рішення. Одні дослідники вважають, що існування інституту оскарження є гарантією захисту прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства від можливої судової помилки [6, с. 13], інші ж пов'язують надання зацікавленим особам права на оскарження з інтересом держави щодо встановлення істини в кримінальній справі [7, с. 116].

Обидві позиції є справедливими, проте висвітлюють різні сторони одного явища. Надання учасникам кримінального судочинства права на оскарження судових рішень є органічним поєднанням нормативного забезпечення публічних і приватних інтересів та безпосередньо пов'язане з реалізацією засад гласності й відкритості кримінального судочинства як щодо сторін та інших учасників кримінального провадження (внутрішня гласність), так і стосовно громадськості (загальна гласність) [8, с. 3]. І.А. Тітко слушно зазначає, що оскарження судового рішення дає можливість виявити й усунути судові помилки, що сприяє досягненню завдань кримінального судочинства та гарантує реалізацію конституційного права кожного громадянина на судовий захист [9, с. 219–220].

Право на оскарження вироку часто називають свободою оскарження [4, с. 41–43; 10, с. 16; 11, с. 8; 12, с. 111]. При цьому свободу касаційного оскарження відносять до особливостей касаційного провадження та пов'язують із реалізацією загального конституційного положення про право громадян оскаржити дії державних органів і посадових осіб (п. 8 ч. 2 ст. 129 Конституції України). Свобода касаційного оскарження гарантує права й законні інтереси учасників процесу та певною мірою зумовлює ефективність діяльності суду другої інстанції [4, с. 43]. У процесуальному сенсі суб'єктивне право як вид і міра можливої поведінки завжди зумовлює встановлення в законодавчому порядку механізму його реалізації шляхом кореспондуючого обов'язку іншого суб'єкта правовідносин. Тобто в разі подання касаційної скарги відповідним суб'єктом виникає обов'язок суду прийняти її, якщо ж скаргу подано з порушеннями встановлених у законі вимог, то необхідно надати можливість усунути ці порушення та повторно прийняти її, розглянути відповідно до процесуальної форми всі наведені доводи й аргументи з одночасним вивченням матеріалів кримінального провадження та ухвалення відповідного судового рішення [2, с. 361–383].

Поняття «оскарження» в професійно-юридичному сенсі розглядається як право особи подати скаргу на рішення

в справі органам, наділеним правом змінити або скасувати оскаржене рішення, порядок якого визначається законодавством [13, с. 30]. У словниках української мови термін «оскарження» тлумачиться таким чином: «скарга до вищої інстанції/подати скаргу» [14]; «офіційно подавати скаргу до вищої інстанції, протестуючи проти якого-небудь рішення, чийх-небудь дій» [15]. Отже, етимологічно поняття «оскарження» нерідко вживається як синонім словосполучення «подати скаргу».

Водночас оскарження має й інше, ширше розуміння. Так, Н.Р. Бобечко зазначає, що оскарження судових рішень у широкому розумінні становить систему дій учасників судового провадження та інших осіб, інтересів яких стосується судове рішення, щодо реалізації їх суб'єктивного права (а іноді обов'язку) на звернення до суду вищого рівня, внесення змін, доповнень до скарги (заяви), відмову від неї чи подання заперечення, а також засновану на законі діяльність суду вищої інстанції (а у випадках, передбачених законом, і суду першої інстанції) щодо забезпечення процесуальних прав сторін та інших осіб, інтересів яких стосується судове рішення, на цьому етапі кримінальної процесуальної діяльності [16, с. 82–83].

Зрештою, необхідно визнати, що реалізація принципів гласності й відкритості під час касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні має свої особливості, які зумовлені особливим порядком і процедурою перегляду відповідних рішень у суді касаційної інстанції. До таких особливостей процесуальної форми подання касаційної скарги та забезпечення дотримання порушеного права на захист засудженого, потерпілого та інших учасників кримінального провадження саме в контексті реалізації засад гласності й відкритості можна віднести участь у касаційному розгляді, ознайомлення в суді з матеріалами кримінального провадження для вирішення питання про подання касаційної скарги, зміну чи доповнення касаційної скарги та відмову від неї, подання заперечення на касаційну скаргу іншого учасника, отримання копій судових рішень, гарантування непогіршення статусу засудженого [1; 2].

Серед зазначених особливостей касаційного оскарження судових рішень у кримінальному провадженні насамперед варто виокремити можливість здійснення письмового касаційного провадження. Уперше в КПК України закріплено норму про здійснення спрощеного порядку касаційного оскарження у вигляді письмового касаційного провадження, під час якого реалізація вимог гласності й відкритості суттєво обмежується (відсутність учасників провадження та всіх бажаючих, використання зали судового засідання, застосування процедури технічної фіксації провадження тощо).

Так, суд касаційної інстанції, відповідно до ч. 1 ст. 435 КПК України, має право ухвалити судове рішення за результатами письмового провадження (унаслідок вивчення матеріалів кримінального провадження, касаційної скарги та доданих до неї документів, заперечень на касаційну скаргу), якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності [1; 2, с. 375–376; 4, с. 47].

Варто зауважити, що законодавче закріплення письмового касаційного провадження в науковій доктрині сприймається неоднозначно, хоча є частина вчених, які позитивно оцінюють таке нововведення. Зокрема, К.В. Легких та А.М. Євмін вважають, що письмове касаційне провадження є спрощеним різновидом касаційного провадження, за допомогою якого більшою мірою реалізуються засади диспозитивності та змагальності кримінального судочинства. Аргументуючи таку позицію, зазначені науковці наголошують на тому, що основні завдання письмового

касаційного оскарження є такими: надання можливості економії процесу, незастосування атрибутики звичайного судового засідання під час письмового провадження, економія часу учасників провадження та суду, зменшення навантаження на секретарів судового засідання та помічників суддів [4, с. 48; 17].

Однак із такою позицією вчених важко погодитися, оскільки за вказаними ознаками письмового касаційного провадження (щодо економії часу, процесу, зменшення навантаження на секретарів судових засідань і помічників суддів) стоять людські долі, а тому з огляду на необов'язковий характер касаційного провадження взагалі втрачається логіка необхідності звернення до вищої інстанції, щоб у результаті письмового провадження не бути вислуханим судом та не надати аргументи й доводи на свою користь.

Тому ми цілком згодні з тими авторами, які не підтримують можливість здійснення провадження без виклику його учасників. Зокрема, В.Н. Захаров вважає, що виклик на судове засідання забезпечує безпосередню участь осіб, які мають юридичний інтерес у провадженні. А це у свою чергу дає змогу реально здійснювати їхні права, активно впливати на перебіг судового розгляду [4, с. 48; 18, с. 10].

Також у юридичній літературі вчені висловлюють думки про те, що там, де вирішується доля особи, її інтереси, а тим більше питання щодо того, чи бути їй на свободі, особисту присутність обвинуваченого (засудженого [19, с. 80]) або його захисника варто визнати необхідною (особливо тоді, коли про це просить засуджений, незалежно від того, чи знаходиться він під вартою) [20, с. 305]. Однак при цьому варто наголосити на необхідності не лише звичайної присутності в залі засідання, а й безпосередньої участі як активної діяльності. Не випадково І.Д. Перлов розглядає присутність у судовому засіданні та участь у ньому як окремі поняття [21, с. 28]. Тому участь сторін та інших учасників кримінального провадження не варто зводити лише до їх присутності в залі засідання. Вони можуть здійснювати активні цілеспрямовані дії з метою забезпечення власних інтересів: заявляти відводи складу суду, висловлювати свою думку з окремих питань, а найголовніше – надавати пояснення. І як зазначає Н.Р. Бобечко, пояснення учасників судового провадження (саме вони є процесуальною формою вираження доводів під час касаційного розгляду), з одного боку, є засобом захисту їхніх прав і законних інтересів, обґрунтування, відстоювання їх позиції, а з іншого – полегшують суду касаційної інстанції виконання покладених на нього завдань, оскільки дають йому можливість глибше вникнути в суть кримінального провадження, правильно оцінити зібрані в попередніх стадіях докази, краще зрозуміти позицію учасників судового провадження, більш докладно з'ясувати їх процесуальні вимоги, зробити більш аргументовані висновки [22, с. 57].

Зрештою, безпосередня участь сторін та інших учасників кримінального провадження допомагає інстанційно вищому суду глибше вникнути в суть справи, правильно визначити напрями контрольної діяльності, усуває формальний підхід до вирішення справи, що, безперечно, сприяє прийняттю ним законного, обґрунтованого та справедливого рішення. Тому участь сторін та інших учасників кримінального провадження в розгляді відповідних матеріалів судом касаційної інстанції варто розглядати і як гарантію їхніх прав та законних інтересів, і як гарантію правосуддя [3, с. 329; 4, с. 73].

Необхідно зазначити, що неприбуття учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню касаційного розгляду, якщо такі особи були належно повідомлені про дату, час і місце касаційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття в судове засідання (ч. 4 ст. 434 КПК України) [1; 2, с. 368]. Тобто за-

кон не передбачає обов'язковий виклик сторін, однак коли засуджений, виправданний, особа, щодо якої справу закрито, їх захисник чи законний представник, а також будь-які інші особи, інтересів яких стосується оскаржуване судові рішення, з'являться на судові засідання, суд касаційної інстанції за жодних умов не має права заборонити або перешкодити їм взяти участь у касаційному розгляді матеріалів кримінального провадження [3, с. 331; 4, с. 74].

Проте в деяких випадках суд касаційної інстанції може визнати участь окремих осіб кримінального провадження обов'язковою. Так, засуджений підлягає обов'язковому виклику в судові засідання для участі в касаційному розгляді, якщо в касаційній скарзі порушується питання про погіршення його становища (ч. 4 ст. 428 КПК України) або від засудженого, що тримається під вартою, надійшло клопотання про його бажання брати участь у касаційному розгляді (ч. 4 ст. 430 КПК України) [1]. При цьому в разі надходження від засудженого, який тримається під вартою, клопотання про бажання брати участь у касаційному розгляді суд вживає заходи для доставки обвинуваченого в судові засідання. Якщо ж засуджений, обвинувачений, які тримаються під вартою, заявили клопотання про їх участь у касаційному розгляді дистанційно, то суддя-доповідач, розглянувши таке клопотання, приймає рішення про задоволення клопотання та проведення дистанційного судового провадження в порядку, визначеному ст. 336 КПК України [1; 2, с. 368; 4, с. 74].

Також суддя-доповідач може визнати обов'язковою участь у касаційному розгляді інших учасників кримінального провадження. Наприклад, у деяких випадках суд може визнати обов'язковою участь потерпілого, засудженого чи інших учасників кримінального провадження (ч. 4 ст. 430, ч. 4 ст. 434 КПК України) [1; 2, с. 368]. Водночас згідно зі ст. 430 КПК України суддя-доповідач готує касаційний розгляд без виклику осіб, які брали участь у кримінальному провадженні. І лише в разі необхідності особи, які брали участь у кримінальному провадженні, можуть бути викликані для надання певних пояснень [4, с. 75]. Тому необхідно визнати, що конструкції норм ч. 1 ст. 430, ч. 4 ст. 434, ст. 435 КПК України дисонують із п. 3 ст. 7 та п. п. 1, 2 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до яких судова система забезпечує доступність правосуддя для кожної особи відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України [23]. Ці положення, на наше переконання, суперечать не лише власному законодавству про судоустрій і статус суддів, а й відповідним вимогам ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), у якій наголошується на тому, що публічний розгляд справи є одним з елементів справедливого судового розгляду [24]. Тому ці норми в КПК України є недосконалими, не сприяють належній реалізації завдань кримінального провадження та суттєво обмежують права осіб (у тому числі право на гласний і відкритий судовий розгляд), які беруть участь у ньому.

Зрештою, якщо в судовій залі немає осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, то судовий розгляд фактично зводиться до обговорення рішення суду між самими суддями, які входять до складу колегії [4, с. 75].

Із цього приводу цілком слушно висловлює думку Н.Р. Бобечка, який зазначає, що здійснення касаційного розгляду без надання реальної можливості особам у судовому засіданні викласти свою позицію щодо аргументів касаційної скарги, прав осудності оскарженого судового рішення є порушенням прав і законних інтересів вказаних учасників кримінального провадження [3, с. 329]. При цьому науковець, аргументуючи свою позицію, обґрунтовує її тим, що метою участі вказаних осіб кримінального

процесу в касаційному розгляді є безпосереднє надання пояснень. А запропоновані в новому КПК України способи касаційного розгляду позбавляють учасників кримінального провадження під час судового засідання права подавати нові (додаткові) матеріали, заявляти клопотання, відводи, ставити запитання судді-доповідачеві тощо. Тобто втрачається логіка звернення до вищої інстанції з касаційного оскарження неправосудних рішень. Так, позбавлення засудженого (обвинуваченого), який перебуває під вартою, можливості безпосередньо брати участь у касаційному розгляді має розцінюватися як істотне порушення права на захист [16, с. 347–349].

Саме на підтвердження цієї позиції переконливою виглядає практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який зазначає: «Ніхто не може бути визнаний винним, не будучи вислуханим». Це означає, що особа, яка засуджена вирокіом суду першої чи апеляційної інстанції та має намір відстоювати свою невинуватість, повинна одержати можливість особистої участі в розгляді справи судом касаційної інстанції [3, с. 330; 4, с. 76; 25, с. 59]. Так, у рішенні в справі «Чопенко проти України» ЄСПЛ дійшов такого висновку: «Відмова Верховного Суду України в задоволенні клопотання заявника про виклик його на засідання суду касаційної інстанції для дачі пояснень призвела до непропорційного обмеження його права на захист, а з огляду на присутність представника прокуратури – до порушення принципу рівності сторін. Отже, вона не відповідала гарантіям справедливого суду, закріпленим у п. 1 та пп. «с» п. 3 ст. 6 Конвенції» [26]. Аналогічні порушення за відсутності заявника (засудженого), проте в присутності прокурора та потерпілого в кримінальних справах (у сукупності з деякими іншими порушеннями) було констатовано в рішеннях ЄСПЛ у справах «Коробов проти України» [27], «Жук проти України» [28], «Пелевін проти України» [32], у яких ЄСПЛ дійшов висновку, що право заявників на доступ до суду, як і право на справедливий розгляд, зазнали значних обмежень, у зв'язку із чим ЄСПЛ визнав скарги стосовно відсутності доступу до суду за п. 1 ст. 6 Конвенції прийнятними та постановив, що мало місце порушення п. 1 ст. 6 Конвенції.

Ми цілком згодні з думкою Н.Р. Бобечка, що українське кримінальне процесуальне законодавство є досить спірним і зумовлює заочне касаційне провадження, яке суперечить специфіці контрольної спрямованості цієї форми перевірки судових рішень – виправлення судових помилок із погляду як права, так і факту [3, с. 330], що суттєво обмежує реалізацію засад гласності та відкритості під час касаційного розгляду в кримінальному провадженні (доповнення наше – В. В.).

Зрештою, можемо розцінювати письмове касаційне провадження як узаконення заочного розгляду справи [4, с. 76], а з огляду на низький рівень сучасного кримінального судочинства з переважанням «обвинувального ухилу» в діяльності судових органів та негативний досвід радянської доби можемо стверджувати, що його запровадження в новому КПК України стримує наближення нашої держави до європейських стандартів здійснення правосуддя.

Тому цілком слушними є думки тих учених, які вважають, що кримінальне процесуальне законодавство має забезпечувати умови обов'язкової участі осіб під час касаційного розгляду в кримінальному провадженні, при цьому винятками можуть бути лише поважні обставини (хвороба, відраджень тощо) [3; 4; 16; 18; 22; 25; 29].

І навіть якщо особа не бажає брати участь у касаційному розгляді, вона повинна обов'язково зазначити про це в касаційній скарзі (ч. 3 ст. 427 КПК України), в окремому клопотанні чи запереченні на касаційну скаргу

(ч. 3 ст. 431 КПК України) [1; 2, с. 363]. Тому якщо особа нічого не зазначила стосовно своєї участі в судовому засіданні, то суд касаційної інстанції не може розцінювати таке «мовчання» скажника як його небажання брати участь у касаційному розгляді, а отже, такий розгляд справи має бути процесуально підтвердженом [2, с. 363; 29, с. 88].

Це цілком синхронізується з правовою позицією ЄСПЛ, викладеною в рішенні в справі «Боротюк проти України», у якому зазначено: «Ані буква, ані дух ст. 6 Конвенції не перешкоджають особі добровільно відмовитися – у відкритий чи мовчазний спосіб – від свого права на гарантії справедливого судового розгляду. Однак для того, щоб така відмова була дійсною для цілей Конвенції, вона має бути виражена в недвозначній формі та повинна супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з важливістю такої відмови» [30].

Закон дозволяє обмежити час виступу особи в суді касаційної інстанції, проте не може позбавити особу права на сам виступ для обґрунтування своєї позиції. Таке законодавство регулювання прямо суперечить нормі, визначеній у п. 1 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, відповідно до якої кожен має право під час визначення його прав та обов'язків у будь-якому кримінальному провадженні на справедливий і прилюдний розгляд справи компетентним, незалежним та безстороннім судом, створеним на підставі закону [4, с. 77; 31, с. 322]. Тому відсутність у кримінальному процесуальному законодавстві норми щодо обов'язкової участі осіб у касаційному розгляді є істотною проблемою сучасного кримінального судочинства в реалізації засад гласності й відкритості кримінального провадження.

Висновки. Підсумовуючи викладене, зазначимо, що сучасний порядок організації касаційного оскарження судових рішень кримінального судочинства в Україні не сприяє належній реалізації засад гласності та відкритості судового розгляду, а отже, належному забезпеченню незалежним судом права на захист особи в гласному й відкритому кримінальному провадженні.

Автор підтримує позицію тих учених, які вважають, що запровадження новим кримінальним процесуальним законодавством України письмового касаційного провадження зумовлює заочний касаційний розгляд справи, що не лише суперечить специфіці контрольної спрямованості цієї форми перевірки судових рішень та виправлення судових помилок, а й суттєво обмежує реалізацію засад гласності та відкритості кримінального судочинства в суді касаційної інстанції. Тому цілком слушно вважається пропозиція стосовно необхідності реконструкції відповідних норм КПК України щодо обов'язкової участі сторін та інших учасників кримінального провадження під час касаційного розгляду справи за винятком, коли вони в недвозначній формі відмовилися від участі в касаційному провадженні. Проте й у цьому разі суд касаційної інстанції може визнати їх участь обов'язковою. Тобто суд касаційної інстанції навіть за наявності підстав для застосування письмового провадження повинен виходити з необхідності провести судові засідання з викликом осіб, які беруть участь у касаційному провадженні. Саме такий доктринальний підхід, на нашу думку, дасть можливість удосконалити механізм належної реалізації засад гласності й відкритості під час касаційного оскарження судових рішень кримінального судочинства, а також уповільнити зростання негативних тенденцій та покращити європейську статистику оцінки судових рішень, ухвалених судами України, яка нині свідчить про невтішну динаміку судових помилок, значна кількість яких залишаються не виправленими вищими судами.

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 9–13. Ст. 88. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print1487012800234384>.
2. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. К.: Центр учбової літератури, 2013. 544 с.
3. Бобченко Н.Р. Проблеми участі сторін в апеляційному та касаційному розгляді кримінальної справи. Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». 2010. Вип. 50. С. 328–339.
4. Євмін А.М. Касаційне оскарження судових рішень у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2016. 215 с.
5. Кримінальний процес: підручник / Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, А.Р. Туманянц та ін.; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. Х.: Право, 2013. 824 с.
6. Смирнова В.В. Забезпечення прийняття правомірних рішень судом апеляційної інстанції в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х., 2012. 225 с.
7. Строгович М.С. Курс уголовного процесса. М.: Изд-во АН СССР, 1958. 703 с.
8. Король В.В. Засада гласності та її обмеження у кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». К., 2002. 17 с.
9. Тітко І.А. Нормативне забезпечення та практика реалізації приватного інтересу в кримінальному процесі України: монографія. Х.: Право, 2015. 448 с.
10. Воробейников М.А. Запрет преобразования к «худшему» в советском уголовном процессе. Ярославль, 1976. 24 с.
11. Смирнов А.В. Модели уголовного процесса: монография. СПб.: Наука, 2000. 223 с.
12. Перлов И.Д. Надзорное производство в уголовном процессе. М.: Юридическая литература, 1974. 256 с.
13. Костюченко О.Ю. Апеляційне оскарження судових рішень у кримінальному процесі: монографія. К.: ВПЦ «Київський університет», 2006. 182 с.
14. Оскарження. Універсальний словник-енциклопедія «Словopedia». URL: <http://slovopedia.org.ua/31/53406/28803.html>.
15. Апелювати. Всесвітній словник української мови. URL: <https://uk.worldwidedictionary.org/%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8>.
16. Бобченко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Львів, 2016. 498 с.
17. Легких К.В. Кримінальний процесуальний кодекс України: письмове касаційне провадження. Часопис Академії адвокатури України. 2012. Т. 5. № 3(16). URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/270/291>.
18. Захаров В.И. Гражданские процессуальные гарантии субъективных сторон и третьих лиц при рассмотрении и разрешении гражданских дел: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Саратов, 1980. 23 с.
19. Бородавська Н.О. Засуджений: проблеми забезпечення його статусу: монографія. Івано-Франківськ: Нова зоря, 2008. 145 с.
20. Михайленко А.Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан. К.: Юринком Интер, 1999. 448 с.

21. Перлов И.Д. Право на защиту: учеб. пособие. М.: Знание, 1969. 80 с.

22. Бобченко Н.Р. Напрями удосконалення механізму захисту прав особи у стадії касаційного провадження згідно з КПК України. *L'udske a obcianske prava a slobody: mechanizmus ich implementacie a ochrany v roznych odvetviach prava: zbornik prispievkov z medzinarodnej vedeckej konferencie* (Bratislava, 19–20 septembra 2014 r.). Bratislava, 2014. P. 55–57.

23. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (станом на 3 жовтня 2017 р.) / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.

24. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 4 листопада 1950 р. (ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р.) / Верховна Рада України. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

25. Туманов В.В. Право обвиняемого быть выслушанным в апелляционной инстанции. Российская юстиция. 2000. № 5. С. 58–60.

26. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Чопенко проти України» від 15 січня 2015 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a59/print1461788766407145.

27. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Коробов проти України» від 21 липня 2011 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_790/print1481642453306206.

28. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Жук проти України» від 21 жовтня 2010 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_659.

29. Солодков А.А. Роль вищого спеціалізованого суду у системі судів загальної юрисдикції. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2013. № 4. С. 84–89.

30. Про судову практику забезпечення права на захист у кримінальному провадженні: Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ головам апеляційних судів від 25 вересня 2015 р. / Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: [https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadgeni_\(vityag\)/](https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_sudovoi_praktiki_pro_zabezpechennya_prava_na_zahist_u_kriminalnomu_provadgeni_(vityag)).

31. Международное право в документах: учеб. пособие / сост. Н.Т. Блатова. М.: Юридическая литература, 1982. 856 с.

32. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пелевін проти України» від 20 травня 2010 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_658.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Вільгушинський Володимир Михайлович – аспірант кафедри правосуддя Київського національного університету імені Тараса Шевченка

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Vilgushynskiy Volodymyr Myhailovych – Postgraduate Student at the Department of Justice of Taras Shevchenko National University of Kyiv

m.vilgushynskiy@ukr.net